

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

MARIOLA SZEWCZAK-DANIEL

ORCID: 0000-0001-6245-2211

mariola.szewczak-daniel@umcs.pl

Działalność aprowizacyjna Zarządu miasta Lublina w latach 1915–1918

Activities of the Lublin City Council Related to Provisioning in the Years 1915–1918

WPROWADZENIE

Na początku rozważań nad przedmiotem niniejszego artykułu należy wyjaśnić pojęcie aprowizacji. Zgodnie z utrwaloną terminologią z zakresu historii gospodarczej przez aprowizację należy rozumieć zaopatrywanie ludności w artykuły pierwszej potrzeby, przy czym rola państwa w zakresie aprowizacji nie sprowadza się tylko do obrotu artykułami spożywczymi. Działalność aprowizacyjna może polegać także na produkcji i transporcie artykułów pierwszej potrzeby w okresach występowania ich niedoborów lub spekulacji, w szczególności w okresie wojen¹. Państwo, chcąc przeciwdziałać tym negatywnym zjawiskom, wprowadza reglamentację środków żywności, przejmując monopol obrotu i stosując system zaopatrzenia kartkowego. Po raz pierwszy na ziemiach polskich reglamentację kartkową wprowadzono podczas I wojny światowej². Przedstawienie tej problematyki jest istotne, ponieważ dotyczy początków instytucji, która towarzyszyła Polakom z przerwami niemal do końca lat 80. XX w.³.

¹ W. Roszkowski, *Apro wizacja*, [w:] *Encyklopedia historii gospodarczej Polski*, red. A. Mączak, t. 1, Warszawa 1981, s. 17.

² A. Zawistowski, *Kartkowy handel reglamentowany na ziemiach polskich*, „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego. Studia i Prace” 2018, nr 3(35), s. 145–146.

³ D. Jarosz, M. Pasztor, *Afera mięsna*, Toruń 2004, s. 146–150.

Celem artykułu jest przede wszystkim przedstawienie działalności Zarządu miasta Lublina w zakresie zaopatrywania mieszkańców miasta w żywność i artykuły pierwszej potrzeby w latach 1915–1918. Dla osiągnięcia tego celu została ukazana polityka eksploatacyjna władz austro-węgierskich, obrazująca problemy i wyzwania, z jakimi musiały mierzyć się funkcjonujące w warunkach wojny władze miejskie. Następnie omówiono organizację jednostki trudniącej się – z ramienia Zarządu miasta – aprowizacją, tj. Wydziału Apropowizacyjnego, oraz właściwy proces zaopatrywania lublinian w żywność i artykuły pierwszej potrzeby.

Cezury czasowe opracowania wyznacza okres, w którym Lublin i pozostałe ziemie Królestwa Polskiego znalazły się pod okupacją państw centralnych w czasie I wojny światowej. Mimo że działalność aprowizacyjna Zarządu miasta Lublina nie zakończyła się wraz z końcem wojny, to rozważania zamyka okres odzyskania przez Polskę niepodległości. Zakres podmiotowy artykułu dotyczy zaopatrywania przez Zarząd wyłącznie ludności cywilnej, czyli mieszkańców Lublina. Poza zakresem zainteresowania pozostaje kwestia aprowizacji wojska.

Dla osiągnięcia przedstawionych celów posłużono się przede wszystkim metodą historyczno-prawną, polegającą na badaniu i krytycznej ocenie źródeł archiwalnych oraz zjawisk prawnych. Szerokie zastosowanie znalazła również metoda statystyczna, wykorzystana do przedstawienia danych liczbowych obrazujących stan zaopatrzenia Lublina w artykuły pierwszej potrzeby. Bazę materiałową stanowi literatura przedmiotu, źródła drukowane, prasa lubelska z okresu I wojny światowej oraz źródła archiwalne zdeponowane w Archiwum Państwowym w Lublinie.

POLITYKA AUSTRO-WĘGIER NA ZIEMIACH POLSKICH W CZASIE I WOJNY ŚWIATOWEJ

W wyniku ofensywy wojsk państw centralnych władze rosyjskie wycofały się z terenu Królestwa Polskiego. Ziemie północne wraz z Warszawą zostały zajęte przez wojska niemieckie, natomiast obszar południowy z Lublinem dostał się pod okupację austro-węgierską⁴. Po wprowadzeniu okupacji mocarstw centralnych na obszarze zaboru rosyjskiego rozpoczął się proces intensywnej eksploatacji gospodarczej okupowanych obszarów, którego celem było wydobycie jak największej ilości surowców i produktów dla potrzeb okupantów. W pierwszej kolejności zakazano obrotu produktami rolnymi pomiędzy poszczególnymi częściami Królestwa Polskiego, a następnie całkowicie zlikwidowano wolny han-

⁴ W. Ćwik, J. Reder, *Lubelszczyzna. Dzieje rozwoju terytorialnego, podziałów administracyjnych i ustroju władz*, Lublin 1977, s. 115–117; J. Lewandowski, *Królestwo Polskie pod okupacją austriacką 1914–1918*, Warszawa 1980, s. 34–37.

del⁵. Rolnicy byli zobowiązani do sprzedaży po stałych cenach uprawnionym instytucjom niemal całych zbiorów, ponieważ obowiązywała zasada, że produkty te stanowiły własność państwa. Tylko niewielką część produktów pozostawiono w gospodarstwie na użytek właściciela⁶.

Doniosłe znaczenie w tym przedmiocie miały przepisy rozporządzenia Naczelnego Wodza Armii z dnia 4 października 1916 r. dotyczącego zaopatrywania ludności w niezbędne artykuły⁷. W myśl tych przepisów niezbędnymi artykułami były wszelkie rzeczy służące do zaspokajania koniecznych potrzeb życiowych ludzi lub będące pożywieniem zwierząt, jak również przedmioty przeznaczone do wytwarzania takich rzeczy⁸. Rozporządzenie nałożyło na ludność zamieszkującą tereny okupacji austro-węgierskiej obowiązek zgłaszania faktu posiadania niezbędnych artykułów poprzez podawanie ich ilości, rodzaju i miejsca przechowywania. Co więcej, ten sam przepis nakładał obowiązek denuncjacji na osobę, która posiadała informacje o przechowywaniu takich artykułów przez inne osoby⁹. Najdalej idącym uprawnieniem władz okupacyjnych było wywłaszczenie niezbędnych artykułów oraz zajęcie ich do czasu zakończenia postępowania wywłaszczeniowego¹⁰. Wywłaszczenie zajętych artykułów miało następować za wynagrodzeniem, przy czym o ostatecznej wysokości wynagrodzenia decydowała arbitralnie komisja obwodowa (powiatowa)¹¹. Powyższe przepisy stanowiły podstawę do wprowadzenia niczym nieskrępowanej polityki rekwizycji przez okupanta.

Władze austro-węgierskie, ograniczając wolny handel, wydały szereg przepisów dotyczących ustalania cen maksymalnych na artykuły spożywcze. Za sprzedaż artykułów po cenach wyższych niż ustalone przez władze groziła kara pieniężna do 5 tys. koron lub areszt do 6 miesięcy oraz czasowe zamknięcie

⁵ Zakaz obrotu produktami rolnymi oraz zakaz wolnego handlu wprowadzone zostały przez następujące przepisy wydane przez władze okupacyjne: rozporządzenie Naczelnego Wodza Armii z dnia 26 lipca 1915 r. dotyczące cen maksymalnych za plony rolne i zarządzeń co do zużytkowania zbiorów, *Dziennik Rozporządzeń c. i k. Zarządu Wojskowego w Polsce*, cz. VI, nr 27; rozporządzenie Naczelnego Wodza Armii z dnia 15 września 1915 r. dotyczące przymusowego zarządu i nadzoru nad przedsiębiorstwami przemysłowymi i rolnymi, *Dziennik Rozporządzeń c. i k. Zarządu Wojskowego w Polsce*, cz. IX, nr 37; rozporządzenie Naczelnego Wodza Armii z dnia 18 grudnia 1915 r. dotyczące wywozu z obszaru okupowanego i ruchu granicznego, *Dziennik Rozporządzeń c. i k. Zarządu Wojskowego w Polsce*, cz. XIII, nr 47; rozporządzenie Naczelnego Wodza Armii z dnia 4 października 1916 r. dotyczące obrotu handlowego w obrębie obszaru okupowanego i wywozu z obszaru okupowanego, *Dziennik Rozporządzeń c. i k. Zarządu Wojskowego w Polsce*, cz. XXVIII, nr 71.

⁶ K. Jonca, *Historia gospodarcza Polski w zarysie do 1939 roku*, Wrocław 1984, s. 202–206.

⁷ *Dziennik Rozporządzeń c. i k. Zarządu Wojskowego w Polsce*, cz. XXVIII, nr 70.

⁸ *Ibidem*, § 1.

⁹ *Ibidem*, § 3.

¹⁰ *Ibidem*, § 5.

¹¹ *Ibidem*, § 6.

przedsiębiorstwa lub nawet bezwzględny zakaz handlu¹². Mimo wprowadzonych ograniczeń rozwijał się nielegalny handel artykułami żywnościowymi po cenach spekulacyjnych¹³. W tabeli 1 wskazano ceny maksymalne na podstawowe towary, ustalone przez władze okupacyjne na styczeń 1918 r.

Tabela 1. Ceny maksymalne ustalone na wybrane produkty w styczniu 1918 r.

Towar	Waga lub miara	Cena	
		korony	halerzy
Pszenica	100 kg	74	–
Żyto	100 kg	67	50
Ziemiaki	100 kg	25	–
Mąka pszenna	100 kg	93	–
Kasza jęczmienna	100 kg	96	50
Chleb żytni	1 funt*	–	35
Jabłka	1 funt	–	50
Wołowina w ćwiartkach	1 funt	3	–
Wieprzowina w ćwiartkach	1 funt	3	–
Szynka	1 funt	5	–
Mleko	1 litr	1	–
Jajko	1 sztuka	–	28
Kawa	1 funt	10	–
Herbata	1 funt	11	20
Cukier	1 funt	1	28
Wódka	1 litr	12	–

* Funt, jako jednostka miary stosowana w Królestwie Polskim, to w przybliżeniu około 0,4 kg. Zob. I. Ihnatowicz, A. Biernat, *Vademecum do badań nad historią XIX i XX wieku*, Warszawa 2003, s. 61.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Archiwum Państwowe w Lublinie, Akta m. Lublina 1915–1918, sygn. 343, Sprawozdanie Wydziału Statystycznego Magistratu m. Lublina, k. 4.

ORGANIZACJA WYDZIAŁU APROWIZACYJNEGO ZARZĄDU MIASTA LUBLINA

W sierpniu 1915 r. władze austro-węgierskie na okupowanym obszarze utworzyły Generalne Gubernatorstwo Wojskowe, którego siedzibą od 1 października

¹² Archiwum Państwowe w Lublinie [dalej: APL], Akta m. Lublina 1915–1918 [dalej: AmL 1915–1918], sygn. 358, Obwieszczenie c. i k. Komendy Powiatowej w Lublinie nr 1165/18, k. 12.

¹³ Ceny na nielegalnym rynku na artykuły żywnościowe w latach 1915–1918 wzrosły o prawie 500%. Zob. I. Kostrowicka, Z. Landau, J. Tomaszewski, *Historia gospodarcza Polski XIX i XX wieku*, Warszawa 1966, s. 236; J. Matuska, *Aprowizacja ludności Poznania w czasie I wojny światowej*, „Dzieje Najnowsze” 2003, vol. 35(4), s. 156.

1915 r. stał się Lublin. Okupanci dokonali również reorganizacji władz miejskich, rozwiązując Tymczasową Radę Miejską, a urzędujący Magistrat został podporządkowany komisarzowi miejskiemu przy Komendzie Obwodowej¹⁴.

Nową organizację władz miejskich przyniosło wejście w życie rozporządzenia Naczelnego Wodza Armii z dnia 18 sierpnia 1916 r. dotyczącego ordynacji miejskiej dla Kielc, Lublina, Piotrkowa i Radomia¹⁵, na mocy którego wymienione w nim miasta otrzymały samorząd. Władze okupacyjne słusznie przewidywały, że wprowadzenie na zajmowanym obszarze instytucji samorządowych nie tylko usprawni administrację, ale przede wszystkim przerzuci na Polaków znaczną część ciężarów związanych z prowadzeniem wojny¹⁶.

Według tego rozporządzenia organami samorządu miejskiego były rada miejska i magistrat, zwany w Ordynacji miejskiej z 1916 r. zarządem miejskim. Zarówno rada miejska, jak i magistrat pozostawały pod wspólnym kierownictwem prezydenta miasta, który pełnił funkcję przewodniczącego rady miejskiej oraz był zwierzchnikiem magistratu. Rada miejska była organem uchwałodawczym i kontrolnym oraz reprezentującym gminę miejską na zewnątrz¹⁷. Zarząd miejski pełnił rolę samorządowego organu wykonawczego, do którego głównych zadań należało administrowanie sprawami gminy, opieka nad majątkiem i zakładami gminnymi oraz wykonywanie uchwał rady miejskiej¹⁸.

W Lublinie, jeszcze przed zorganizowaniem władz miejskich na podstawie Ordynacji miejskiej z 1916 r., aktywiści polityczni utworzyli Miejski Komitet Obywatelski, którego głównym celem była pomoc ludności dotkniętej klęską wojny. Poza wspieraniem bezrobotnych w znalezieniu pracy, jedną z form pomocy było udzielanie świadczeń w naturze, np. wydawanie bonów na chleb czy też prowadzenie tanich jadalni miejskich. Komitet wspomagał również aprowizację, zakładając w czerwcu 1915 r. hurtownię miejską zaopatrującą lokalne sklepy w artykuły pierwszej potrzeby¹⁹.

Z inicjatywy władz okupacyjnych w listopadzie 1915 r., w miejsce Lubelskiego Miejskiego Komitetu Obywatelskiego, powstał Miejski Komitet Ratunkowy.

¹⁴ M. Szewczak-Daniel, *Od władz obcych do polskich w Lublinie lat I wojny światowej*, [w:] *Pogranicza w historii prawa i myśli polityczno-prawnej*, red. D. Szpopier, P. Dąbrowski, Gdańsk–Olsztyn 2017, s. 650.

¹⁵ Dziennik Rozporządzeń c. i k. Zarządu Wojskowego w Polsce, cz. XXV, nr 64, dalej: Ordynacja miejska 1916 r.

¹⁶ J. Lewandowski, *Austro-Węgry wobec sprawy polskiej w czasie I wojny światowej. Początki zarządu okupacyjnego w Królestwie*, „Przegląd Historyczny” 1975, vol. 66(3), s. 400–401.

¹⁷ M. Szewczak-Daniel, *Organizacja i zasady funkcjonowania Zarządu miasta Lublina 1915–1918*, [w:] *Dzieje biurokracji*, red. T. Bykowska, A. Górak, G. Smyk, t. 6, Lublin 2016, s. 545.

¹⁸ Ordynacja miejska 1916 r., § 7; APL, AmL 1915–1918, sygn. 5, Ogólny Regulamin Magistratu m. Lublina z 26 kwietnia 1916 r., k. 178.

¹⁹ M. Korzeniowski, *Lubelski Miejski Komitet Obywatelski w latach 1914–1915*, „Rocznik Lubelski” 1989–1990, nr 31–32, s. 173.

Wydział Żywnościowy Komitetu Ratunkowego zajął się wówczas udzielaniem pomocy mieszkańcom Lublina, przede wszystkim przez dokonywanie rozdziału kontyngentowych artykułów pierwszej potrzeby, wydawanie kart żywnościowych oraz kontrolę nad przestrzeganiem ustalonych w mieście cen²⁰.

Na posiedzeniu Rady Miejskiej w dniu 18 stycznia 1917 r. Wydział Żywnościowy Obywatelskiego Komitetu Ratunkowego został przejęty przez Magistrat miasta Lublina i przekształcony na Wydział Apropowizacyjny Magistratu miasta Lublina²¹. Głównym zadaniem nowo zorganizowanego Wydziału było zaopatrywanie ludności miasta w artykuły pierwszej potrzeby oraz przeprowadzenie repartycji artykułów kontyngentowych, przydzielonych Wydziałowi przez Ministerstwo Apropowizacji²². W czasach I wojny światowej Wydział Apropowizacyjny nie miał jeszcze skomplikowanej struktury wewnętrznej, zaprowadził ją dopiero Statut organizacyjny Magistratu m. Lublina z 1920 r. W omawianym okresie Wydział składał się z Biura Głównego, odpowiadającego przede wszystkim za prowadzenie rachunkowości, oraz z Biura Rozdawnictwa Kart, zajmującego się rozdziałem i wydawaniem kart żywnościowych mieszkańcom miasta²³.

Magistracki Wydział Apropowizacyjny kontynuował swoją działalność jeszcze po zakończeniu I wojny światowej, ponieważ w Polsce i w innych okupowanych państwach utrzymana została reglamentacja handlu jako środek czasowo stosowany w krytycznym okresie likwidacji wojny. Pozostawiono wówczas sekwester i ograniczenia przewozu wprowadzone przez byłe władze okupacyjne na wszystkie surowce, półfabrykaty i towary oraz wprowadzono nowe ograniczenia poprzez oddanie pod zarząd państwowy innych artykułów²⁴.

Na początku 1921 r. Wydział Apropowizacyjny został przemianowany na Wydział Zaopatrywania. Schyłek jego działalności przypada na końcówkę 1921 r. Było to związane z wprowadzeniem przez rząd wolnego handlu na artykuły objęte sekwestrem oraz z brakiem kapitału obrotowego do prowadzenia instytucji o czysto handlowym charakterze. Pod koniec swojej działalności Wydział Zaopatrywania dokonywał drobnych transakcji polegających na odsprzedaży zapasów pozostałych w magazynach oraz podziale artykułów kontyngentowych nieobjętych jeszcze wolnym handlem. Na mocy uchwały Rady Miejskiej z dnia 1 stycznia 1922 r. Wydział Zaopatrywania przeszedł w stan likwidacji²⁵.

²⁰ *Z posiedzenia Rady Miejskiej*, „Głos Lubelski” 1917, nr 11, s. 1–2; APL, AmL 1915–1918, sygn. 365, Protokół posiedzenia Komitetu Ratunkowego Ziemi Lubelskiej, k. 51.

²¹ *Apropowidowanie ludności*, „Dziennik Zarządu m. Lublina” 1923, nr 27, s. 2–3.

²² J. Marczuk, *Samorząd miasta Lublina 1915–1918*, „Kwartalnik Historyczny” 1979, nr 2, s. 291.

²³ APL, AmL 1915–1918, sygn. 336, Projekt budżetu Wydziału Apropowizacyjnego na 1917 rok, k. 14–18.

²⁴ A. Siebeneichen, *Reglamentacja handlu w Polsce*, Warszawa 1920, s. 5–6.

²⁵ M. Szewczak-Daniel, *Zarząd miasta Lublina 1915–1939. Zasady organizacji i funkcjonowania*, Lublin 2021, s. 242.

APROWIDOWANIE LUDNOŚCI CYWILNEJ MIASTA LUBLINA W LATACH 1915–1918

Działalność magistrackiego Wydziału Apropowizacyjnego polegała przede wszystkim na rozprawdzaniu kart żywnościowych, magazynowaniu towarów, zaopatrywaniu sklepów spożywczych w produkty, zakupie środków żywnościowych i dokonywaniu wszelkich operacji z tym związanych. W chwili przejęcia Wydziału Żywnościowego Obywatelskiego Komitetu Ratunkowego przez Magistrat kapitał obrotowy nowo utworzonego Wydziału Apropowizacyjnego wynosił 200 tys. rubli, która to kwota została uzyskana dzięki pożyczce w Banku Handlowym w Łodzi Oddział w Lublinie²⁶.

Wydział Apropowizacyjny Zarządu miasta Lublina pełnił funkcję filii Polskiej Centrali Handlowej. Polska Centrala Handlowa była instytucją o charakterze społeczno-handlowym, która została powołana do życia z inicjatywy ks. Aleksandra Druckiego Lubeckiego na podstawie zezwolenia władz okupacyjnych z dnia 27 czerwca 1916 r. w formie towarzystwa akcyjnego, z siedzibą na początku w Lublinie, później zaś w Radomiu. Celem działalności tej instytucji było przeciwdziałanie utrudnieniom w zaopatrywaniu ludności miejscowej w żywność i artykuły pierwszej potrzeby²⁷.

Zgodnie ze statutem Polska Centrala Handlowa zajmowała się zakupem środków żywności i innych towarów, za wyjątkiem towarów zbytkowych, dla części Królestwa Polskiego, zajętych przez c. i k. armię austro-węgierską oraz sprzedażą tych towarów w wymienionych częściach Królestwa Polskiego. W ramach swojej działalności instytucja ta mogła również występować do Generalnego Gubernatorstwa Wojskowego w Lublinie o wydanie zezwolenia na wywóz towarów z oznaczonego obszaru do monarchii austro-węgierskiej oraz do krajów zaprzyjaźnionych lub neutralnych²⁸. Pozyskane w ten sposób towary Polska Centrala Handlowa rozdzieliała pomiędzy poszczególne obwody okupacji na podstawie klucza ustanowionego przez c. i k. Centralę Obrotu Towarowego w Krakowie. W związku z tym w każdym obwodzie zorganizowano filie Polskiej Centrali Handlowej, które przyjmowały wysyłane przez Polską Centralę Handlową towary na skład i przekazywały je w ręce konsumentów po możliwie najniższych cenach²⁹.

Wydział Apropowizacyjny lubelskiego Magistratu dokonywał rozdziału zamówionych towarów pomiędzy kupców, organizacje konsumentów i inne autonomiczne zrzeszenia, przy czym towary kontyngentowe podlegały podziałowi przez

²⁶ APL, AmL 1915–1918, sygn. 18, Wyciąg z protokołu posiedzenia Magistratu m. Lublina z dnia 21 marca 1918 r., k. 61–62.

²⁷ *Polska Centrala Handlowa*, „Głos Lubelski” 1917, nr 173, s. 3.

²⁸ APL, AmL 1915–1918, sygn. 350, Statut Towarzystwa „Polska Centrala Handlowa”, k. 3.

²⁹ *Polska Centrala Handlowa*, „Głos Lubelski” 1917, nr 170, s. 3.

Wydział Apropowizacyjny, a towary pozakontyngentowe mogły być sprzedawane poszczególnym odbiorcom lub detalistom bez ograniczenia ilości. Ponadto Wydział zajmował się przydzielaniem koncesjonariuszom ich części towarów monopolowych, jak np. cukier czy nafta³⁰.

Towary przesyłane przez Polską Centralę Handlową nie mogły być sprzedawane odbiorcom drożej niż po cenach przez nią oznaczonych. W związku z tym w Lublinie sprzedają towarów pozyskanych z Polskiej Centrali Handlowej zajmowały się oznaczone sklepy, które uzyskały specjalne zezwolenie Wydziału Apropowizacyjnego. Sprzedaż w sklepach wydziałowych dawała gwarancję, że konsumenci nabywają towar po cenach oznaczonych przez Polską Centralę Handlową, natomiast wydawanie towarów do sprzedaży sklepom prywatnym prowadziło do szeregu nadużyć. Sklepy te nierzadko podnosiły ceny oznaczone przez Wydział Apropowizacyjny o 100–150% i przesypywały towary do innego opakowania³¹. Z danych archiwalnych wynika, że na przełomie lat 1917 i 1918 w Lublinie istniało 67 sklepów Wydziału Apropowizacyjnego prowadzonych przez ludność chrześcijańską oraz 79 sklepów prowadzonych przez ludność żydowską³². Ponadto Wydział Apropowizacyjny dostarczał mąkę do 43 piekarni, które z ramienia Magistratu zaopatrywały mieszkańców Lublina w pieczywo³³.

Jako że celem działalności Wydziału Apropowizacyjnego nie było osiągnięcie zysku, lecz zaspokajanie potrzeb ludności i przeciwdziałanie spekulacji, do kalkulacji przyjmowane były koszty rzeczywiste towaru, transportu i robocizny oraz pokrycie kosztów administracyjnych. Koszty administracyjne przy kalkulacji artykułów niekontyngentowych wynosiły przeciętnie 5%, a na artykuły kontyngentowe (np. sól, cukier, nafta) kalkulacje były przeprowadzane zgodnie z instrukcją Ministerstwa Apropowizacji, które ustalało ceny hurtowe i detaliczne w przedziale od 3% do 5%³⁴.

Zamawianie towarów przez Wydział Apropowizacyjny z Polskiej Centrali Handlowej podlegało ściśle określonym zasadom. Polska Centrala Handlowa przynajmniej raz na tydzień przed wysłaniem towarów do Lublina wysyłała Wydziałowi Apropowizycznemu ich specyfikację i rachunek w celu umożliwienia rozdysponowania odpowiednich magazynów i dokonania podziału towarów przez Wydział. Transport towarów odbywał się drogą kolejową³⁵. W związku z tym, że ryzyko utraty lub zniszczenia przesyłanych przez Centralę towarów obciążało wyłącznie filie, Wydział Apropowizacyjny lubelskiego Magistratu w latach 1917–1920

³⁰ *Polska Centrala Handlowa*, „Głos Lubelski” 1917, nr 173, s. 3.

³¹ *Ibidem*.

³² APL, AmL 1915–1918, sygn. 332, Wykaz sklepów Wydziału Apropowizacyjnego, k. 11–13, 23–25.

³³ APL, AmL 1915–1918, sygn. 350, Lista piekarni Wydziału Apropowizacyjnego, k. 68–70.

³⁴ *Apropowidowanie ludności*, „Dziennik Zarządu m. Lublina” 1923, nr 27, s. 2–3.

³⁵ APL, AmL 1915–1918, sygn. 350, Warunki ogólne zamawiania towarów, k. 24.

zawierał polisy ubezpieczeniowe z towarzystwami ubezpieczeniowymi, ubezpieczając przyjmowane towary od ognia i zniszczeń³⁶. Należność za towary kontyngentowe Wydział uiszczal w ciągu 30 dni od daty wystawienia rachunku³⁷.

W celu sprawnego prowadzenia akcji aprowizacyjnej Zarząd Lublina podzielił miasto na 15 okręgów, które miały być jakby oddzielnymi, małymi miasteczkami. W każdym okręgu znajdowała się taka liczba piekarń oraz sklepów z mąką i produktami Wydziału Apropowizacyjnego, a także sklepów z monopolową sprzedażą cukru i nafty, która miała pokryć potrzeby konsumpcyjne zamieszkałej w nim ludności. Należy wskazać, że mieszkańcy mogli nabywać towary wyłącznie w sklepach należących do tego samego okręgu³⁸. I tak np. za kartę chlebową opatrzoną numerem 3 można było kupić towar tylko w tym w sklepie, który miał ten sam numer.

Sklepy otrzymujące do sprzedaży towary od Wydziału Apropowizacyjnego były zobowiązane do ścisłego przestrzegania wydawanych przez Wydział przepisów, zarówno co do warunków sanitarnych, jak i co do cen, terminów, ilości i sposobu sprzedaży towarów. W tym celu Wydział Apropowizacyjny wydał wiosną 1917 r. regulaminy dla sklepów i piekarń, które zaopatrywały w żywność, artykuły pierwszej potrzeby i mąkę przeznaczoną na wypiek chleba³⁹.

Regulamin dla sklepów Wydziału Apropowizacyjnego nakładał bezwzględny zakaz jednoczesnej sprzedaży towarów pochodzących z Wydziału Apropowizacyjnego i takich samych nabytych z innego źródła. Dopiero po wyczerpaniu towarów Wydziału Apropowizacyjnego Wydział mógł udzielić sklepowi zezwolenia na nabycie i sprzedaż takiego towaru z innego źródła. Wszystkie sklepy miały obowiązek umieszczania w widocznym dla nabywców miejscu spisu otrzymanych od Wydziału Apropowizacyjnego towarów wraz z oznaczeniem ustanowionej ceny sprzedaży⁴⁰.

Warunkiem dokonania zakupu w sklepie wydziałowym było okazanie całej karty na żywność i tylko po odcięciu odpowiedniego kuponu. Kupon y karty żywnościowej stanowiły dowód sprzedaży towaru i musiały być zwracane co tydzień do kontroli Wydziału za potwierdzeniem odbioru. Kupon y terminowe należało zwracać najpóźniej do trzeciego dnia po upływie terminu ich ważności, przy czym Wydziałowi przysługiwało prawo żądania przedstawienia kwitów w krótszym terminie⁴¹.

³⁶ APL, AmL 1915–1918, sygn. 344, Polisy ubezpieczeniowe Wydziału Apropowizacyjnego, k. 10–16.

³⁷ APL, AmL 1915–1918, sygn. 350, Warunki ogólne zamawiania towarów, k. 24.

³⁸ APL, AmL 1915–1918, sygn. 341, Ogłoszenie Wydziału Apropowizacyjnego Magistratu miasta Lublina o podziale miasta na okręgi, k. 1.

³⁹ *Z posiedzenia Rady Miejskiej*, „Głos Lubelski” 1917, nr 69, s. 2.

⁴⁰ APL, AmL 1915–1918, sygn. 399, Regulamin dla sklepów Wydziału Apropowizacyjnego Magistratu m. Lublina, k. 3.

⁴¹ *Ibidem*. Kupony ważne od 1. do 15. należało zwracać do 18. dnia każdego dnia miesiąca.

Rycina 1. Karta żywnościowa wydawana ludności przez Magistrat m. Lublina w 1917 r.

Źródło: Archiwum Państwowe w Lublinie, Akta m. Lublina 1915–1918, sygn. 399, Karta żywnościowa, k. 33.

Wydział Apropowizacyjny posiadał uprawnienia do kontroli sklepów wydziałowych w zakresie dokonywanej sprzedaży dostarczonych towarów. Każdy sklep posiadał książeczkę, w której były uwidocznione ilość i gatunek towaru oraz kiedy towar do sklepu wydano. Przedstawienie książeczki do kontroli stanowiło warunek wydania asygnacji. Kontroli dokonywali zatrudnieni przez Wydział Apropowizacyjny kontrolerzy, którzy przeprowadzali remanent towaru w sklepie. Remanent towaru w sklepie wraz z ilością, odpowiadającą otrzymanym kuponom za towar sprzedany, powinien się zgadzać z ilością towarów w sklepie⁴². Wydział Apropowizacyjny wydawał nowy towar do sklepu tylko wtedy, gdy sklep wylegitymował się kuponami kart żywnościowych z poprzednio wydanego towaru⁴³.

Podobne przepisy obowiązywały piekarnie, zarówno właścicieli prywatnych, jak i piekarnie stowarzyszeń i związków, które otrzymywały mąkę na wypiek chleba od Wydziału Apropowizacyjnego. Jako że mąka, z której wypiekano chleb, była jednym z najbardziej deficytowych towarów, chleb sprzedawano w ilości mniejszej niż jeden bochenek odpowiednio do liczby przedstawionych kuponów. Dodatkowo piekarnie były zobowiązane do posiadania już gotowego chleba

⁴² *Ibidem.*

⁴³ *Ibidem.*

o godz. 5 rano i 5.30 po południu, ponieważ sprzedaż musiała się rozpocząć odpowiednio od godz. 7 rano i 7 wieczorem. Piekarnie, podobnie jak wszystkie sklepy wydziałowe, zobowiązane były prowadzić księgę wypieku, w której uwidoczniła się ilość mąki zużytej do wypieku, ilość pozostałej mąki, ilość wypieczonego chleba i odpowiadająca jej liczba kuponów do zwrotu, które będąc dowodami sprzedaży chleba, były codziennie, za dzień ubiegły, zwracane do Wydziału⁴⁴.

Każde ujawnione przekroczenie obowiązujących przepisów skutkowało odebraniem prawa sprzedaży towarów. W przypadkach mniejszej wagi lub wystąpienia tzw. okoliczności łagodzących Wydział Apropowizacyjny mógł nałożyć grzywnę, z której dochód w całości przeznaczony był na finansowanie działalności Wydziału Pomocy Społecznej. W razie powtórnego przekroczenia przepisów bezwarunkowo już pozbawiano sklep prawa sprzedaży towarów wydziałowych⁴⁵. Analiza korespondencji Wydziału Apropowizacyjnego z instytucjami miejskimi prowadzi do wniosku, że właściciele sklepów wydziałowych bardzo często dopuszczali się przekroczenia regulaminu poprzez brak terminowego zwrotu kuponów, zwrot kuponów w zaniżonych ilościach lub nieprawidłowe wypełnienie ksiąg rachunkowych lub ksiąg wypieku⁴⁶.

Mimo że przepisy nakładały na sprzedawców obowiązek obsługiwanie zgłaszających się z kartami żywnościowymi na bieżąco, według kolejności przybycia, a sam Wydział Apropowizacyjny zapewniał, że reglamentowanych towarów wystarczy dla każdego posiadacza karty żywnościowej, to nierzadkim zjawiskiem, obserwowanym przed sklepami i piekarniami wydziałowymi, były tworzące się kolejki, zwane powszechnie „ogonkami”. Gazety codzienne rozpisywały się o zajęciach przed sklepami wydziałowymi, w których uczestniczyli zniecierpliwieni mieszkańcy miasta, spędzający większość dnia w długich kolejkach⁴⁷. W celu zlikwidowania owych „ogonków” Wydział Apropowizacyjny w każdym okręgu podzielił mieszkańców na trzy grupy, które otrzymywały żywność w innym terminie⁴⁸.

Wydawanie kart żywnościowych mieszkańcom miasta również podlegało ścisłym regulacjom ustalonym przez Sekcję Rozdawnictwa Kart Wydziału Żywnościowego, a następnie Wydziału Apropowizacyjnego. Każdy właściciel nieruchomości położonej w Lublinie był zobowiązany do złożenia deklaracji, obejmującej

⁴⁴ APL, AmL 1915–1918, sygn. 399, Regulamin dla piekarń, k. 2.

⁴⁵ APL, AmL 1915–1918, sygn. 399, Regulamin dla sklepów Wydziału Apropowizacyjnego Magistratu m. Lublina, k. 3.

⁴⁶ APL, AmL 1915–1918, sygn. 337, Pismo Wydziału Apropowizacyjnego z 10 czerwca 1917 r. do Tomasza Węgrzeckiego, Pismo Wydziału Apropowizacyjnego z 21 kwietnia 1917 r. do Stowarzyszenia Spożywców „Jedność”, Pismo Wydziału Apropowizacyjnego z dnia 16 marca 1917 r. do Stowarzyszenia Spożywców, Pismo Wydziału Apropowizacyjnego z dnia 9 marca 1917 r. do Jana Dymowskiego, k. 67, 46, 67, 91.

⁴⁷ *Ogonki*, „Głos Lubelski” 1918, nr 36, s. 5.

⁴⁸ APL, AmL 1915–1918, sygn. 399, Ogłoszenie Wydziału Apropowizacyjnego z 5 maja 1918 roku, k. 12.

spis mieszkańców nieruchomości oraz dane dotyczące samej nieruchomości (tj. liczba pokoi, kuchen, pieców). Na podstawie tych deklaracji Wydział wydawał księgi meldunkowe, które pozostawały w posiadaniu właściciela nieruchomości (gospodarza)⁴⁹.

Każda zmiana lokatorów podlegała obowiązkowi zgłoszenia w Wydziale oraz oznaczenia w księdze meldunkowej i spisach, które służyły jako materiał do comiesięcznego rozdzielania kart żywnościowych. Jednocześnie dla kontroli procesu rozdawnictwa kart Wydział prowadził systemem kartkowym imienny spis mieszkańców według poszczególnych domów. W celu dokonania zameldowania danej osoby w Wydziale Apropowizacyjnym gospodarz, poza dokumentem legitymacyjnym, przedstawiał dowód wymeldowania apropowizacyjnego, wystawiony odpowiednio przez Wydział Apropowizacyjny miasta Lublina w przypadku zmiany miejsca zamieszkania w obrębie miasta lub przez inny organ Królestwa Polskiego w przypadku przyjazdu z innych miejscowości⁵⁰.

Poprawność i dokładność danych przekazywanych przez właścicieli nieruchomości weryfikowali zatrudniani przez Wydział Apropowizacyjny kontrolerzy, którzy w ramach przeprowadzanych kontroli mieli prawo do wejścia do nieruchomości oraz zażądania od właściciela nieruchomości przedłożenia książeczki meldunkowej i udzielenia stosownych wyjaśnień⁵¹. Za wyłudzenie kart żywnościowych odpowiadali właściciele nieruchomości, którzy byli karani w trybie administracyjnym przez Prezydenta miasta grzywną w wysokości do 500 koron lub 15 dni aresztu. Fałszowanie kart żywnościowych było zjawiskiem nagminnym. Tylko w lutym 1917 r. kontrolerzy Wydziału Apropowizacyjnego wykryli 3843 fałszywe kupony na cukier⁵². Odpowiedzialności karnej podlegali nie tylko posługujący się kartami posiadacze, ale przede wszystkim właściciele drukarni, zakładów litograficznych i sklepów wydziałowych⁵³.

Ze względu na panujący deficyt środków żywnościowych i podstawowych artykułów potrzeby mieszkańców Lublina nie były w pełni zaspokajane. Do Wydziału Apropowizacyjnego Magistratu miasta Lublina napływało mnóstwo podań od osób prywatnych oraz właścicieli zakładów przemysłowych, społecz-

⁴⁹ APL, AmL 1915–1918, sygn. 399, Instrukcja dla właścicieli domów, k. 4–6.

⁵⁰ *Ibidem*, k. 6.

⁵¹ APL, AmL 1915–1918, sygn. 352, Instrukcja dla kontrolerów, k. 201–203.

⁵² *Z Rady Miejskiej*, „Głos Lubelski” 1917, nr 69, s. 2.

⁵³ W listopadzie 1916 r. w Lublinie wykryto proceder sfalszowania prawie 30 tys. kart żywnościowych, w którym uczestniczyli: właściciel drukarni, właściciel zakładu litograficznego i właściciele sklepów. Sfalszowane karty puszczano w obieg między właścicielami sklepów i piekarń, którzy uzyskawszy fałszywe karty, zatrzymywali towar, mogąc go następnie sprzedawać po cenach spekulacyjnych. Właściciele drukarni i zakładu litograficznego zostali skazani wówczas na karę 3 lat ciężkiego więzienia. Zob. *Sprawa fałszerzy kart żywnościowych*, „Głos Lubelski” 1917, nr 141, s. 2.

nych i dobroczynnych o wydanie kart uprawniających do nabycia nafty, węgla czy zboża do wypieku chleba⁵⁴.

W związku ze stale pomniejszającym się kontyngentem produktów mącznych Wydział Apropowizacyjny niejednokrotnie, zwłaszcza w okresie przed kolejnym zbiorem zboża, tzw. przednówku, wobec kończących się zapasów zwracał się do Komendy Obwodowej, a następnie do Komendy Powiatowej o przesłanie kolejnych dostaw⁵⁵. Konsekwencją braku zboża jako jednego z podstawowych produktów wyżywienia ludności był problem z wypiekiem wystarczającej ilości chleba w mieście. Już w październiku 1916 r. okazało się, że Komenda Obwodowa zmniejszyła dzienną normę mąki na 16,4 tony, podczas gdy przy uwzględnieniu liczby kart żywnościowych wydawanych przez Wydział Apropowizacyjny dla zaspokojenia ludności miasta potrzeba było dziennie 21 463 tony, co miesięcznie wynosiło 64 389 ton. Pozwalało to na wypiek 318 456 bochenków miesięcznie, czyli 10 615 dziennie⁵⁶. Natomiast według kalkulacji Związku Piekarzy przeprowadzonej pod koniec wojny, tj. na dzień 28 października 1918 r., każda z wydziałowych piekarni codziennie z sześciu otrzymywanych z Wydziału Apropowizacyjnego worków mąki wypiekała około 60 bochenków chleba, co zdecydowanie nie starczało na pokrycie zapotrzebowania ponad osiemdziesięciotysięcznego miasta⁵⁷.

Stan zaopatrzenia miasta w żywność najdobitniej obrazuje treść interpelacji zgłoszonej przez radnego Bolesława Sekutowicza na posiedzeniu Rady Miejskiej w dniu 12 lutego 1917 r.: „Od kilku dni zewsząd, a zwłaszcza z przedmieść dochodzą nas skargi na brak chleba i mąki. Ogonki przy sklepach żywnościowych wyrastają potwornie. Brak cukru, soli, nafty, węgla, mydła i innych przedmiotów pierwszej potrzeby daje się odczuwać coraz dotkliwiej”⁵⁸.

Szczególnie dolegliwy był brak cukru i chleba. Normę cukru na początku 1917 r. c. i k. Komenda Powiatowa zmniejszyła z dwóch na półtora funta, a rację chleba z 210 na 180 gramów⁵⁹.

⁵⁴ APL, AmL 1915–1918, sygn. 347, Pismo Wydziału Apropowizacyjnego do c. i k. Komendy Powiatowej w Lublinie, k. 3.

⁵⁵ I tak np. w lutym 1917 r. miasto powinno otrzymać łącznie 6,3 tys. worków mąki chlebowej, mąki kłuskowej i kaszy, a faktycznie otrzymało 4634 worki, czyli o 1666 mniej niż przewidywano. W tym samym miesiącu miasto otrzymało 7,5 wagonu cukru, co wystarczyło na obdzielenie ludności w wysokości półtora funta na osobę. Zob. *Z posiedzenia Rady Miejskiej*, „Głos Lubelski” 1917, nr 69, s. 2.

⁵⁶ *Z posiedzenia Rady Miejskiej*, „Głos Lubelski” 1917, nr 49, s. 2.

⁵⁷ APL, AmL 1915–1918, sygn. 348, Pismo Lubelskiego Związku Piekarzy do Wydziału Apropowizacyjnego Zarządu m. Lublina z 28 października 1918 r., k. 16–17.

⁵⁸ APL, AmL 1915–1918, sygn. 5, Interpelacja radnego Bolesława Sekutowicza z dnia 12 lutego 1917 r., k. 57–58.

⁵⁹ *Z posiedzenia Rady Miejskiej*, „Głos Lubelski” 1917, nr 48, s. 1–2; T. Czekalski, *Apropowizacja ludności cywilnej w czasie I wojny światowej. Wojna jako katalizator zmian kultury*

W związku z brakiem surowców, produktów żywnościowych i artykułów pierwszej potrzeby władze okupacyjne wydały szereg rozporządzeń, które nakażywały ich szczególną oszczędność. Dla przykładu należy tu wymienić rozporządzenia: ograniczające używanie nafty od 1 czerwca do 15 września⁶⁰; w sprawie oszczędzania światła i opału⁶¹; nakładające na przedsiębiorstwa trudniące się obsługą interesantów obowiązek zamykania lokali najpóźniej o godz. 7 wieczorem; dotyczące wprowadzenia czasu letniego⁶². W celu zachowania produktów żywnościowych władze okupacyjne wydały przepisy, które wprost zakazywały spożywania niektórych artykułów żywnościowych w określonych ilościach lub w określonym czasie. Były to chociażby przepisy wprowadzające dni bez mąki i bez kartofli⁶³, dotyczące ograniczenia spożywania mięsa⁶⁴, zabraniające wypieku białego i luksusowego pieczywa z mąki pszennej⁶⁵.

Niektóre z wydawanych przepisów jawią nam się dzisiaj jako niedorzeczne. I tak np. wydanie gazety codziennej „Głos Lubelski” z dnia 2 marca 1917 r. opisywało rekomendowany przez władze okupacyjne sposób przygotowania zamrażanych ziemniaków, aby były jeszcze przydatne do spożycia:

W szerokich kołach konsumentów panuje mylne przekonanie, że zamrażnięte ziemniaki nie nadają się na pokarm dla ludzi, w wielu gospodarstwach wyrzuca się takie ziemniaki. Pogląd, że zamrażniętych ziemniaków nie można uczynić jadalnymi jest błędny. Trzeba jeno zamrażnięte ziemniaki aż do dnia spożycia trzymać na mrozie i nie dopuścić, aby odtajały. Na 12–20 godzin przed spożyciem należy je włożyć do zimnej wody, którą można odnawiać. Gotuje się je w łupinach. Dzięki temu sposobowi postępowania ziemniaki tracą swój słodki smak i nie różnią się od ziemniaków niezamrażniętych⁶⁶.

Przepisy wydane tuż przed Świątami Wielkanocnymi w latach 1917 i 1918 zakazywały farbowania kurzych jaj i tworzenia z nich pisanek oraz wprowadzania ich do obrotu pod groźbą kary. W ten sposób zmierzano do zapobieżenia

kulinarnej w Europie, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2016, z. 3, s. 453–355.

⁶⁰ Rozporządzenie z dnia 16 maja 1917 r. dotyczące ograniczeń w używaniu nafty w czasie od 1 czerwca do dnia 15 września 1917 r., Dziennik Rozporządzeń c. i k. Zarządu Wojskowego w Polsce, cz. X, nr 45.

⁶¹ Rozporządzenie z dnia 7 marca 1917 r. dotyczące zarządzeń w sprawie oszczędzania światła i opału, Dziennik Rozporządzeń c. i k. Zarządu Wojskowego w Polsce, cz. VII, nr 31.

⁶² Rozporządzenie z dnia 3 kwietnia 1917 r. dotyczące zaprowadzenia czasu letniego na rok 1917 r., Dziennik Rozporządzeń c. i k. Zarządu Wojskowego w Polsce, cz. VII, nr 35.

⁶³ Rozporządzenie z dnia 22 maja 1917 r. dotyczące wprowadzenia dni bez mąki i kartofli, Dziennik Rozporządzeń c. i k. Zarządu Wojskowego w Polsce, cz. X, nr 47.

⁶⁴ Rozporządzenie z dnia 13 października 1916 r. dotyczące ograniczeń w spożywaniu mięsa, Dziennik Rozporządzeń c. i k. Zarządu Wojskowego w Polsce, cz. XXVIII, nr 79.

⁶⁵ APL, AmL 1915–1918, sygn. 336, Obwieszczenie c. i k. Komendy Powiatowej z dnia 10 sierpnia 1917 r., k. 208.

⁶⁶ *Komunikat władz okupacyjnych*, „Głos Lubelski” 1917, nr 61, s. 2–3.

marnotrawstwu jaj będących, jak inne środki żywności, towarem deficytowym w czasie wojny⁶⁷.

PODSUMOWANIE

Kwestia aprowizacji, obok spraw przeciwdziałania bezrobociu, zapewnienia opieki komunalnej potrzebującym czy też uruchomienia szkolnictwa elementarnego, stanowiła jeden z najważniejszych problemów, z jakim musiał się uporać Zarząd funkcjonujący w warunkach wojny. Czy poradził sobie z tym zadaniem? Czy działalność Wydziału Apropowizacyjnego, wykonującego zadania z ramienia lubelskiego Magistratu, zapewniła mieszkańcom dostęp do artykułów pierwszej potrzeby oraz była wystarczająca, by zapobiec klęsce głodu?

Próba udzielenia odpowiedzi na te pytania nie może dokonać się bez oceny całego systemu aprowizacyjnego. Warto w tym miejscu przytoczyć wypowiedź jednego z lubelskich radnych z klubu Polskiej Partii Socjalistycznej – A. Kantora, który po kilku latach stwierdził, że system aprowizacyjny stanowił „rodzaj nowotworu”, który stworzyła wojna⁶⁸. System ten był wygodny dla okupantów, którzy masowo zabierali produkty spożywcze i wysyłali je do siebie, a resztki rozdzielali sposobem kartkowym pomiędzy ludność miejscową. Polityka rekwizycji oraz reglamentacji prowadzona przez okupantów, a także spadek produkcji przemysłowej i rolnej spowodowały kryzys gospodarczy. System aprowizacji w artykuły spożywcze u schyłku I wojny światowej przestał już być wydolny, stąd można wywieść wniosek, że gospodarka planowa jest systemem obciążonym wieloma wadami.

W założeniu system kartkowy miał zapewnić minimum egzystencji poprzez dostarczanie równych racji żywnościowych, uzyskiwanych po stosunkowo niskich cenach maksymalnych. W rzeczywistości system ten nie zaspokajał potrzeb ludności oraz powiększał różnice między warstwami społeczeństwa, czyli ludnością bogatszą, która mogła nabyć żywność za każdą cenę, oraz ludnością biedniejszą, która cierpiała głód. Mimo sprawnej organizacji i aktywnej działalności Wydział Apropowizacji lubelskiego Zarządu nie był zdolny w pełni zaspokoić potrzeb lublińian, stąd też wyniki badań wskazują, że braki w aprowizacji miasta wynikały nie ze złego funkcjonowania Wydziału Apropowizacyjnego, lecz z warunków, które stworzyła wojna.

⁶⁷ Rozporządzenie z dnia 24 marca 1917 r. dotyczące zakazu farbowania kurzych jaj i wprowadzania w obrót farbowanych jaj kurzych, Dziennik Rozporządzeń c. i k. Zarządu Wojskowego w Polsce, cz. VII, nr 33.

⁶⁸ APL, AmL 1918–1939, sygn. 41, Protokół posiedzenia Rady Miejskiej m. Lublina odbytego w dniu 28 lipca 1921 r., k. 195.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Lublinie:

- Akta m. Lublina 1915–1918, sygn. 5, 18, 332, 336, 337, 341, 343, 344, 347, 348, 350, 352, 358, 365, 399;
- Akta m. Lublina 1918–1939, sygn. 41.

Źródła drukowane

- Aprowidowanie ludności*, „Dziennik Zarządu m. Lublina” 1923, nr 27.
- Komunikat władz okupacyjnych*, „Głos Lubelski” 1917, nr 61.
- Ogonki*, „Głos Lubelski” 1918, nr 36.
- Polska Centrala Handlowa*, „Głos Lubelski” 1917, nr 170.
- Polska Centrala Handlowa*, „Głos Lubelski” 1917, nr 173.
- Sprawa fałszerzy kart żywnościowych*, „Głos Lubelski” 1917, nr 141.
- Z posiedzenia Rady Miejskiej*, „Głos Lubelski” 1917, nr 11.
- Z posiedzenia Rady Miejskiej*, „Głos Lubelski” 1917, nr 48.
- Z posiedzenia Rady Miejskiej*, „Głos Lubelski” 1917, nr 49.
- Z posiedzenia Rady Miejskiej*, „Głos Lubelski” 1917, nr 69.
- Z Rady Miejskiej*, „Głos Lubelski” 1917, nr 69.

Literatura

- Czekalski T., *Apro wizacja ludności cywilnej w czasie I wojny światowej. Wojna jako katalizator zmian kultury kulinarnej w Europie*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2016, z. 3.
- Ćwik W., Reder J., *Lubelszczyzna. Dzieje rozwoju terytorialnego, podziałów administracyjnych i ustroju władz*, Lublin 1977.
- Ihnatowicz I., Biernat A., *Vademecum do badań nad historią XIX i XX wieku*, Warszawa 2003.
- Jarosz D., Pasztor M., *Afera mięsna*, Toruń 2004.
- Jonca K., *Historia gospodarcza Polski w zarysie do 1939 roku*, Wrocław 1984.
- Korzeniowski M., *Lubelski Miejski Komitet Obywatelski w latach 1914–1915*, „Rocznik Lubelski” 1989–1990, nr 31–32.
- Kostrowicka I., Landau Z., Tomaszewski J., *Historia gospodarcza Polski XIX i XX wieku*, Warszawa 1966.
- Lewandowski J., *Austro-Węgry wobec sprawy polskiej w czasie I wojny światowej. Początki zarządu okupacyjnego w Królestwie*, „Przegląd Historyczny” 1975, vol. 66(3).
- Lewandowski J., *Królestwo Polskie pod okupacją austriacką 1914–1918*, Warszawa 1980.
- Marczuk J., *Samorząd miasta Lublina 1915–1918*, „Kwartalnik Historyczny” 1979, nr 2.
- Matuska J., *Apro wizacja ludności Poznania w czasie I wojny światowej*, „Dzieje Najnowsze” 2003, vol. 35(4).
- Roszkowski W., *Apro wizacja*, [w:] *Encyklopedia historii gospodarczej Polski*, red. A. Mączak, t. 1, Warszawa 1981.
- Siebeneichen A., *Reglamentacja handlu w Polsce*, Warszawa 1920.
- Szewczak-Daniel M., *Od władz obcych do polskich w Lublinie lat I wojny światowej*, [w:] *Pogranicza w historii prawa i myśli polityczno-prawnej*, red. D. Szpoper, P. Dąbrowski, Gdańsk–Olsztyn 2017.
- Szewczak-Daniel M., *Organizacja i zasady funkcjonowania Zarządu miasta Lublina 1915–1918*, [w:] *Dzieje biurokracji*, red. T. Bykowa, A. Górak, G. Smyk, t. 6, Lublin 2016.

- Szewczak-Daniel M., *Zarząd miasta Lublina 1915–1939. Zasady organizacji i funkcjonowania*, Lublin 2021.
- Zawistowski A., *Kartkowy handel reglamentowany na ziemiach polskich*, „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego. Studia i Prace” 2018, nr 3(35).

Akty prawne

- Rozporządzenie Naczelnego Wodza Armii z dnia 26 lipca 1915 r. dotyczące cen maksymalnych za plony rolne i zarządzeń co do zużytkowania zbiorów, Dziennik Rozporządzeń c. i k. Zarządu Wojskowego w Polsce, cz. VI, nr 27.
- Rozporządzenie Naczelnego Wodza Armii z dnia 15 września 1915 r. dotyczące przymusowego zarządu i nadzoru nad przedsiębiorstwami przemysłowymi i rolnymi, Dziennik Rozporządzeń c. i k. Zarządu Wojskowego w Polsce, cz. IX, nr 37.
- Rozporządzenie Naczelnego Wodza Armii z dnia 18 grudnia 1915 r. dotyczące wywozu z obszaru okupowanego i ruchu granicznego, Dziennik Rozporządzeń c. i k. Zarządu Wojskowego w Polsce, cz. XIII, nr 47.
- Rozporządzenie Naczelnego Wodza Armii z dnia 18 sierpnia 1916 r. dotyczące ordynacji miejskiej dla Kielc, Lublina, Piotrkowa i Radomia, Dziennik Rozporządzeń c. i k. Zarządu Wojskowego w Polsce, cz. XXV, nr 64.
- Rozporządzenie Naczelnego Wodza Armii z dnia 4 października 1916 r. dotyczące obrotu handlowego w obrębie obszaru okupowanego i wywozu z obszaru okupowanego, Dziennik Rozporządzeń c. i k. Zarządu Wojskowego w Polsce, cz. XXVIII, nr 71.
- Rozporządzenie Naczelnego Wodza Armii z dnia 4 października 1916 r. dotyczące zaopatrywania ludności w niezbędne artykuły, Dziennik Rozporządzeń c. i k. Zarządu Wojskowego w Polsce, cz. XXVIII, nr 70.
- Rozporządzenie z dnia 13 października 1916 r. dotyczące ograniczeń w spożywaniu mięsa, Dziennik Rozporządzeń c. i k. Zarządu Wojskowego w Polsce, cz. XXVIII, nr 79.
- Rozporządzenie z dnia 7 marca 1917 r. dotyczące zarządzeń w sprawie oszczędzania światła i opału, Dziennik Rozporządzeń c. i k. Zarządu Wojskowego w Polsce, cz. VII, nr 31.
- Rozporządzenie z dnia 24 marca 1917 r. dotyczące zakazu farbowania kurzych jaj i wprowadzania w obrót farbowanych jaj kurzych, Dziennik Rozporządzeń c. i k. Zarządu Wojskowego w Polsce, cz. VII, nr 33.
- Rozporządzenie z dnia 3 kwietnia 1917 r. dotyczące zaprowadzenia czasu letniego na rok 1917 r., Dziennik Rozporządzeń c. i k. Zarządu Wojskowego w Polsce, cz. VII, nr 35.
- Rozporządzenie z dnia 16 maja 1917 r. dotyczące ograniczeń w używaniu nafty w czasie od 1 czerwca do dnia 15 września 1917 r., Dziennik Rozporządzeń c. i k. Zarządu Wojskowego w Polsce, cz. X, nr 45.
- Rozporządzenie z dnia 22 maja 1917 r. dotyczące wprowadzenia dni bez mąki i kartofli, Dziennik Rozporządzeń c. i k. Zarządu Wojskowego w Polsce, cz. X, nr 47.

ABSTRACT

Provisioning is the supply of basic goods to the population, while the role of the state in the field of provisioning is not limited to the provision of food products only. Provisioning activities may also consist in the production and transport of basic goods during periods of shortages or speculation, in particular during wars. To combat these negative phenomena, the state introduced food rationing, taking over the monopoly of trade and using the ration stamp supply system. In Poland, ration stamps were first introduced during World War I. In fact, this system failed to meet the needs of the population and increased the gaps between the different layers of society, i.e. the richer population, which could buy food at any market price, and the poorer one, which suffered from

hunger. The objective of the article is to discuss the activities of the Lublin City Council in the field of supplying the city's residents with food and basic goods in the years 1915–1918. The analysis of the activities of the Lublin City Council in this respect leads to the conclusion that the deficiencies in the provisioning by the city resulted not from the poor functioning of the Provisioning Department, but from the conditions attributable to the war.

Keywords: provisioning; Provisioning Department; Lublin City Council; ration stamps; World War I

ABSTRAKT

Apropowizacja to zaopatrywanie ludności w artykuły pierwszej potrzeby, przy czym rola państwa w zakresie aprowizacji nie sprowadza się tylko do obrotu artykułami spożywczymi. Działalność aprowizacyjna może polegać także na produkcji i transporcie artykułów pierwszej potrzeby w okresach występowania ich niedoborów lub spekulacji, w szczególności w okresie wojen. Państwo, chcąc przeciwdziałać tym negatywnym zjawiskom, wprowadzało reglamentację środków żywności, przejmując monopol obrotu i stosując system zaopatrzenia kartkowego. Na ziemiach polskich reglamentacja kartkowa została wprowadzona po raz pierwszy w czasie I wojny światowej. W rzeczywistości system ten nie zaspokajał potrzeb ludności oraz powiększał różnice między warstwami społeczeństwa, czyli ludnością bogatszą, która mogła nabyć żywność za każdą cenę, oraz ludnością biedniejszą, która cierpiała głód. Celem artykułu jest przedstawienie działalności Zarządu miasta Lublina w zakresie zaopatrywania mieszkańców miasta w żywność i artykuły pierwszej potrzeby w latach 1915–1918. Analiza działalności Zarządu miasta Lublina w przedmiotowym zakresie prowadzi do konkluzji, że braki w aprowizacji miasta wynikały nie ze złego funkcjonowania Wydziału Apropowizacyjnego, lecz z warunków, które stworzyła wojna.

Słowa kluczowe: aprowizacja; Wydział Apropowizacyjny; Zarząd miasta Lublina; reglamentacja kartkowa; I wojna światowa